

Sydfyenske Herregaarde.

Dr. phil. Vilhelm Lorenzen.

Herregaardene — ogsaa de sydfyenske — kan ses fra mange Sider: som de store Landejendomme, de er, og derfor vigtige *økonomiske* Faktorer; som drifts-*tekniske* Enheder, og *socialt* i Forhold til Bondegaardene med deraf flydende Kamp om Besiddelsen af den danske Jord. Men de kan ogsaa ses som de *Kunstværker*, de tit og mange Gange er, bygget op over følgende tre Elementer: Hovedbygning, Ladegaard og Have — Kunstværker, der faktisk er — eller rettere sagt var — Produkter af alle de først nævnte Forhold.

Hvad her siges om de sydfyenske Herregaarde vil i Hovedtrækkene passe ogsaa paa Landets andre Herregaarde.

Sydfyen er mærkelig ved de meget talrige Herregaarde, der har været fra meget gammel Tid. Skyldes det Landsdelens sene Opdyrkning?

De var, som sædvanlig, Landsby-Herregaarde eller Særbrudsgaarde. Mangfoldige forsvandt i den store Landbrugskrise i det 15. Aarhundrede, gik i Bondejord eller opslugtes af kraftigere Naboer. Arrene er ofte tilbage som Voldsteder, bevarede den Dag i Dag. Færre Voldsteder har nedlagte Landsby-Hovedgaarde efterladt; de er næsten alle udslettede, var vel ogsaa

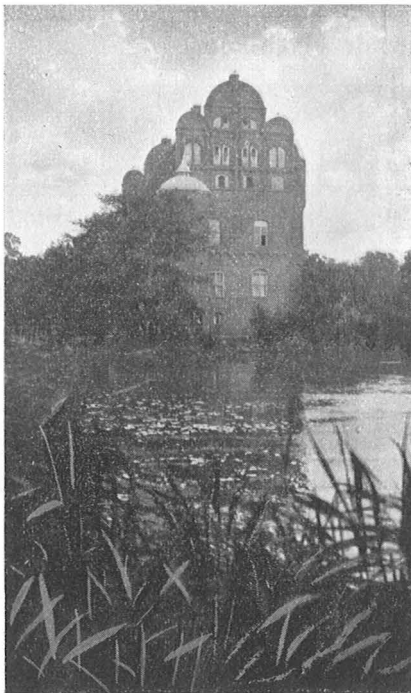
hyppigt uden saadanne, ligesom Bygningerne som oftest har været i Bindingsværk.

Først fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede møder vi Bygninger paa sydfyenske Herregaarde. Den ældre Middelalders bankeagtige Voldsteder er da forlængst afløste af lave, med Grave omgivne Voldsteder og deres uregelmæssige Form af Firkantformen. Stødig er Bindingsværk Regelen, Grundmur Undtagelsen. Er Bygningen paa Borggaardsvoldstedet af Grundmur, er den et kort, højt Hus (Østrupgaard). Denne Type kulminerer i Rygaards ældste Hus, her med Vægterloft. Rygaard i sin ældste Skikkelse er Sydfyens eneste kendte *Borg*. Som Kunstværker er Sengotikens Herregaardsanlæg kun mangelfuldt kendte, da intet vides om deres Ladegaards- eller Haveanlæg. Men alt tyder paa, at Datidens Herregaarde som Totalanlæg har været uregelmæssige og tilfældige i Grupperingen af de nævnte 3 Elementer.

Efter Grevens Fejde begyndte for Alvor Herregaardenes store Tid med øget Landbrugsekspert, større Pengemidler, Koncentration af Godsdriften og Nedlæggelse af Bøndergaarde. Samtidig begyndte Renaissanceismen at gøre sig gældende i Arkitekturen; men stadig maa fastholdes, at Størsteparten af Datidens Herremænd byggede i Bindingsværk.

I Sydfyen rejste sig alt i Kristian d. III.s Tid en Række skønne *Herreborge*; bl. a. Hesselagergaard og Ørbæklunde (i dettes ældste Skikkelse) begge af Rygaardtypen. Hertil slutter sig Dobbeltuset Ege-skov. Typisk for de ny Stilfordringer var Hesselagergaard med Hovedhus, Staldgaard og Ladegaard, hver paa sit Voldsted, komponerede efter en fælles Symmetriakse. Men Haven betyder endnu intet!

Paa det af Hesselagergaard i Midten af 16. Aarhundrede anslaaede Standpunkt staar ogsaa de sydfyenske Herregaarde i det følgende godt og vel 100 Aar,

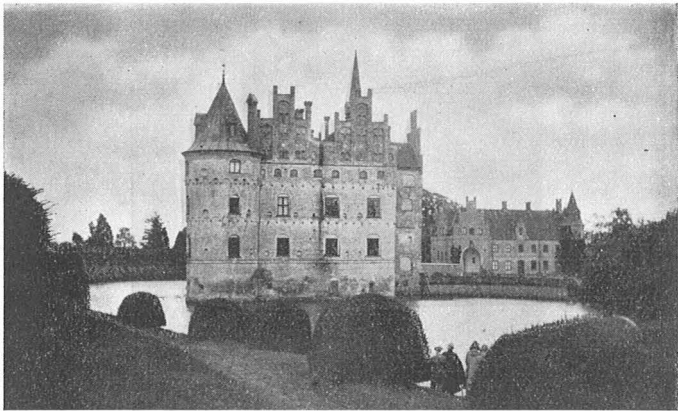


Hesselagergaard

til ca. 1660. Kun trænger den nederlandske Renaissance's fejende taarn- og spirglade Maner stadig stærkere igennem i Udformningen af Hovedbygningerne, og *Herresædet* bliver til!

De klare Typer er dog kun faa, naar der regnes med det oprindelige Anlæg: Enlængede (Skjoldemose),

Parallelanlæg (Damsbo), trelængede (ingen), firlængede (Sandholt, Glorup). Den smukke Type: Tre Længer med lav Fjerdefløj mod Adgangssiden forekommer først ved senere Udvikling paa Holckenhavn. Derimod forekommer flere forvirrede Typer (Arreskov, det gamle Hvedholm).



Egeskov.

Men for hele Perioden er det karakteristisk, at i stigende Grad sammenarbejdes Borggaard og Ladegaard til et kunstnerisk Hele, holdt sammen af den fælles Symmetriakse. Haverne maatte derimod stadig anbringes et eller andet Sted udenfor Voldstedet, hvor det bedst kunde falde sig.

Med den italiensk-fransk-nederlandske Barok, der fra ca. 1660 holdt sit Indtog i Danmark, forsvinder Mindelserne om tidligere Aarhundreders utrygge Samfundsforhold. Gravene bliver til Pynt eller tilkastes, Taarnene forsvinder, ligeledes de stejle Tage og knejsende Gavle. *Palæet* fremstaar og en mere moderne

Boligkultur gør sig gældende, ogsaa indendørs. Samtidig vokser enkelte Herregaarde til Midtpunkter i store Godssamlinger. Særlig det 18. Aarhundrede er Lensbaroniernes og Lensgrevskabernes Tid. Først i denne Periode forsvinder Bindingsværket fra Hovedbygningen, men sjældent eller aldrig fra Ladegaarden.

Baroktidens Herremænd havde i Sydfyen ældre Tiders Bygninger og Anlæg at falde tilbage paa. Disse blev undertiden ombyggede i Barokmanèr, som Hvidkilde og Glorup i Midten af det 18. Aarhundrede. Særlig den sidste blev med sit Haveanlæg typisk for Baroktidens Krav om Eenhed mellem Bygningsanlæg, her dog kun Hovedbygning og Have. Det strenge Krav til Eenheden og Helheden i det samlede Anlæg af Hovedbygning, Ladegaard og Have holder sig ogsaa i den følgende Smagsperiode, Klassicismens, der er herskende fra 1770erne og i Sydfyen har skabt de to smukke Repræsentanter: Krengerup og Frederiksgave — fra Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Men fra og med de store Landboreformer er Herregaardenes store Tid forbi. Den store Landbrugskrise i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede med Nedlæggelse af mange Herregaarde satte dog ikke større Spor i Sydfyen, og op igennem Aarhundredet bedredes det store Landbrugs Rentabilitet kendeligt. Nye Herregaardsbygninger rejstes vel sjældent, men ældre ombyggedes, omend ikke altid til det bedre, som Hvedholm, der ikklædtes en forloren Renaissancedragt. Af helt nybyggede Hovedbygninger paa Herregaarde skal omtales det, efter Brand, af M. Borch opførte Holstenshus, der søger at træffe en moderne dansk Herregaards Tone.